

"Nu må I træde i karakter som ordentlige konsulenter..."

Clausen, Laura Tolnov; Hansen, Hans Peter

Publication date:
2005

Document Version
Peer-review version

Citation for published version (APA):
Clausen, L. T., & Hansen, H. P. (2005). "Nu må I træde i karakter som ordentlige konsulenter...". Paper præsenteret ved 4. Nationale Aktionsforskningskonference - Relationer og vidensformer i aktionsforskning, Roskilde, Danmark.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain.
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact rucforsk@kb.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

”Nu må I træde i karakter som ordentlige konsulenter...”

Aktionsforskningens problemstillinger i forskerhøjde
Af Laura Tolnov Clausen¹ & Hans Peter Hansen²

Resume

Aktionsforskningen har hidtil haft en relativt begrænset udbredelse i det danske forskningsmiljø, både i forhold til forskningsområder og i forhold til videnskabelig position. Aktionsforskningsmiljøet i Danmark har således bestået af et relativt lille forskersamfund, primært indenfor arbejdslivsområdet og socialforskningsområdet. Men med forskningsprojektet ”Befolkningens Ønsker og Holdninger til Naturen” fandt den kritisk-utopiske aktionsforskning vej til et nyt genstandsfelt, nemlig den offentlige planlægning og forvaltning indenfor naturforvaltningsområdet. Først via det såkaldte ”Halkærprojekt”, og siden også i nationalparkudviklingen via det såkaldte ”Nationalpark pilotprojekt Møn”. Med afsæt i erfaringer med aktionsforskningen på naturforvaltningsområdet vil denne artikel diskutere nogle af de centrale problemstillinger, man som aktionsforsker konfronteres med i spændingsfeltet mellem proces og videnskab. Argumentet er, at det er nødvendigt i langt højere grad end hidtil at tage fat om disse problemstillinger, hvis aktionsforskningen skal løsrives fra den relativt marginale position, den hidtil har haft i Danmark, og dermed bidrage til løsningen af vor tids store sociale og demokratiske udfordringer.

Aktionsforskningen anvendt i dansk naturforvaltning

De to forskningsområder, hvor aktionsforskningen hidtil har stået stærkest i Danmark, er socialforskningen og arbejdslivsforskningen. Ikke mindst den såkaldte kritisk-utopiske aktionsforskning har haft en fremtrædende position i forsøg med udviklingen af medarbejderstyret produktudvikling via etableringen af læreprocesser, som gradvist rustede til direkte medarbejderdemokrati i fællesjede virksomheder.³ Men med forskningsprojektet ”Befolkningens Ønsker og Holdninger til Naturen”, finansieret af en særlig finanslovbevilling i 2000, fandt den kritisk-utopiske aktionsforskning vej til et helt nyt genstandsfelt, den offentlige planlægning og forvaltning på indenfor naturforvaltningsområdet. Entréen skete først via det såkaldte ”Halkærprojekt”, og siden via det såkaldte ”Nationalpark pilotprojekt Møn”. Sidstnævnte var et led i den politiske afsøgning af muligheden for etableringen af nationalparker en række specifikke steder i Danmark. Det konkrete formål med at introducere aktionsforskningen på naturforvaltningsområdet var at undersøge, hvordan borgerne i højere grad kan involveres i forvaltningen af det miljø og den natur, som omgiver dem i hverdagen og derigennem skabe engagement og ansvar. Med udviklingen af aktionsforskningsmetoden Omvendt

¹ Cand.mag. og Ph.D.stipendiat Laura Tolnov Clausen, Institut for miljø, teknologi & samfund, RUC, lauratc@ruc.dk - tlf. 46743128.

² Cand. techn. soc. og Ph.D.stipendiat Hans Peter Hansen, Institut for miljø, teknologi & samfund, RUC, hpeter@ruc.dk - tlf. 4674 2124.

³ Et kendt dansk eksempel herpå er projektet ”Industri og Lykke” som påbegyndtes i 1989 indenfor Esbjergs fiskeindustri. Forskere inviterede her en gruppe fiskeindustriarbejdere fra forskellige virksomheder til at medvirke i et fremtidsværksted, der som bredt og åbent formål havde at komme med ideer og handlingsforslag til en demokratisering og menneskeliggørelse af arbejdsforholdene i fiskeindustrien.

Participation, blev den traditionelle planlægningstilgang til naturbeskyttelse og borgerinddragelse udfordret, og deltagelsesbegrebet tilføjet en helt ny dimension. Vi vil ikke her gå ind i en nærmere redegørelse for aktionsforskningens erkendelsesorienterede sigte, eller i en nærmere beskrivelse af Omvendt Participation og denne metodes anvendelse i "Halkærprojektet" eller i nationalparkudviklingen. Derimod vil vi, som iagttagere og deltagere i de nævnte aktionsforskningsprojekter, og relativt uerfarne aktionsforskere, fremlægge et konstruktivt kritisk perspektiv på aktionsforskningen i Danmark. I artiklen vil vi først og fremmest redegøre for nogle af de problemstillinger, som vi har konstateret knytter sig til aktionsforskningen som forskningsmetode, både i forhold til forskningens genstandsfelt og i forhold til den omgivende forskningsverden. Vi har valgt at sammenfatte problemstillingerne i fire temaer:

1. Aktionsforskning – mellem proces og videnskab
2. Normativitet og magt
3. Spredningsidealet
4. Sårbarhedsproblematikken

Man kan mene, at de problemstillinger, vi tager op i de fire temaer har en relativ banal karakter. Ikke desto mindre har vi i vores eget forskningsarbejde set et uopfyldt behov for, at disse problemstillinger blev taget under mere systematisk behandling, end det har været tilfældet hidtil.

Drivkraften bag denne artikel er en stor respekt for aktionsforskningen og dens muligheder. Det er vores generelle opfattelse, at aktionsforskningen fortjener en mere fremtrædende plads i forskningen i Danmark, end den har i dag. Det er samtidig det vores oplevelse på internationale konferencer, at flere og flere får øjnene op for aktionsforskningens muligheder, ikke mindst på det interdisciplinære forskningsområde og i samspillet mellem samfund, forskning og myndigheder. Noget kunne således tyde på, at aktionsforskningen har noget at byde på, på forskningsfelter hvor mere traditionelle forskningsmetoder er kommet til kort. Men det er også vores opfattelse, at hvis det skal lykkedes aktionsforskningen at bryde den forholdsvis marginale position, må aktionsforskerne i højere grad skærpe blikket på aktionsforskningen og gå mere ind i den dialog om de specifikke problemstillinger, der eksisterer i aktionsforskningen, såvel som i alle andre forskningsmetoder.

Aktionsforskning – mellem proces og videnskab

Både inden og uden for forskningsverdenen oplever man som forsker jævnligt, at der bliver stillet spørgsmål ved, om aktionsforskning nu også er forskning. Spørgsmålet motiveres formentlig af flere forhold. For det første bryder aktionsforskningen med den gængse opfattelse af subjekt/objekt relationen mellem forsker og forskningsfelt, derved at aktionsforskeren selv er en aktiv del af sit eget forskningsfelt. Der er således tale om et eksplicit opgør med forestillingen om den uafhængige og neutrale forsker, som blot iagttagere som "fluen på væggen" med feltets aktører som værende blot objekter. Påstanden om, at forskningen kan bedrives på en subjekt/subjekt relation, bygger i sig selv på en så markant anderledes videnskabsforståelse, at den virker udfordrende på mange. Det udfordrende forstærkes af, at aktionsforskeren har en målsætning om at skabe forandring (aktion), samt at aktionsforskningen bygger på et ganske bestemt normativt værdigrundlag, som ikke er til forhandling – i f.eks. Omvendt Participation er dette værdigrundlag deltagelse og demokrati. Sidst men ikke mindst udfordrer

aktionsforskningen den klassiske forskers monopol på vidensproduktion, ved også at inddrage lægfolk i produktionen (gensidig vidensskabelse), hvilket grundlæggende rykker ved forskningens samfundsmæssige position.

I forlængelse af usikkerheden omkring den forskningsmæssige placering er der også tvivl omkring aktionsforskerens placering i forhold til konsulentrollen. Tvivlen er forståelig al den stund, at aktionsforskningens traditionelle organisationsorienterede fokusering har dannet grundlag for store dele af det organisationsteoretiske forskningsfelt og den deraf ekspanderende managementbranche. Dertil kommer, at organisations- og virksomhedskonsulenter den dag i dag følger aktionsforskningen tæt og gør flittigt brug af de greb og teknikker, som er udviklet indenfor rammerne af aktionsforskningen. Dette gælder eksempelvis for flere af de metoder, som Teknologirådet og andre konsulentvirksomheder anvender som fundament for mange organisationssociologiske tjenester. Det er derfor ikke underligt, at det af og til kan være vanskeligt at skelne aktionsforskeren fra konsulenten. Problemet spiller en konkret rolle på to niveauer. For det første er det ofte de samme processer og empiriske genstandsfelter, som aktionsforskeren og konsulenten interesserer sig for. For det andet kan det skabe forvirring og misforståelser, når forskellige aktører i et forskningsfelt ikke er bevidst om forskellen. Problemet i forhold til interessesammenfaldet mellem aktionsforsker og konsulent er, at det ofte er de samme finansieringskilder, som forskeren og konsulenten er afhængige af. Dette har eksempelvis også været tilfældet i forbindelse med aktionsforskningsprojekter på naturforvaltningsområdet, hvor forskningsprojekter ved flere lejligheder været i direkte konkurrence med konsulentvirksomheder. I sådanne konkurrencer bliver aktionsforskeren ofte presset ud, eller bliver nødt til selv at trække sig ud, af hensyn til sin forskningsmæssige integritet. Forskeren kan ikke i samme grad som konsulenten, udstede garantier eller løfter til en mulig rekvirent, ligesom han kun i begrænset omfang kan tillade sig at være opportunistisk. Dette forstærkes af at aktionsforskningen – især inden for den kritik-utopiske retning – ikke i sig selv er handlingsanvisende eller konkluderende. Når det gælder forvirringen og misforståelserne i selve forskningsfeltet om aktionsforskerens rolle, kan problemstillingen føres videre. I aktionsforskningens anvendelse på naturforvaltningsområdet har uklarheden om aktionsforskernes rolle haft en konkret betydning derved, at borgerne i nogle tilfælde har oplevet forskerne som myndighedernes forlængede arm, og omvendt, at myndigheder, politiske institutioner og ledende embedsmænd har følt, at forskerne har optrådt illoyalt ved at fungerer som borgernes advokater. Desuden har både politiske institutioner og ledende embedsmænd ofte følt det legitimt at stille krav til involverede aktionsforskere om at tage sig af særlige opgaver eller problemer.⁴

Især blandt politikere, ledende embedsmænd og erhvervsfolk er der en tendens til at "glemme", at aktionsforskeren ikke er leverandør af færdige løsninger eller koncepter, og heller ikke kan udvise en særlig social eller politisk loyalitet overfor myndigheder, politiske institutioner eller ledende embedsmænd. Dette forstærkes af, at forskerne i deres ønske om at være imødekommende, påtager sig rollen som rådgivere, hvilket let medfører en konflikt i forhold til aktionsforskerens sikring af sin forskningsmæssige integritet. En integritet, som er afgørende for bevarelsen af de metodiske og teoretiske præmisser, forskeren på forhånd har lagt til grund for en så systematisk og konsistent forskning som

⁴ Denne artikels overskrift "Nu må I træde i karakter som ordentlige konsulenter...", er en faktisk kommentar fra en person fra en politisk nedsatte styregruppe til aktionsforskerne i forbindelse med et aktionsforskningsforløb. Kommentaren illustrerede en misforstået men udbredt opfattelse af aktionsforskernes rolle i forløbet.

mulig. Aktionsforskeren er med andre ord "fanget" i en dobbelthed mellem afhængighed og engagement.

Når det specifikt gælder adskillelsen mellem forsker og konsulent, så kan man sammenfatte aktionsforskernes fordringer til tre:

- Transparens
- Diskussion
- Integritet

Fordringen om transparens betyder, at metoder, præmisser og konkrete forskningsforløb, skal være gennemskuelige, ikke kun for deltagerne, men også for andre forskere og for samfundet i øvrigt. Dvs. at aktionsforskeren, på samme måde som al anden forskning, skal være i stand til at dokumentere forskningsforløbet. Dertil kommer, at aktionsforskningens metoder og resultater skal lægges åbent frem til en kritisk diskussion, først og fremmest blandt andre samfundsforskere – ikke mindst andre aktionsforskere – men også af det øvrige samfund.

Endelig er aktionsforskeren nødt til at sikre sin forskningsmæssige integritet, herunder sikre at de forskningsetiske regler, som gælder for al samfundsforskning – f.eks. reglerne om åbenhed overfor deltagerne, diskretion, evt. anonymisering osv. osv. – overholdes. Sammenfattende kan man sige, at – aktionsforskningens udfordrende karakter til trods, og uagtet at der naturligvis også indenfor aktionsforskningen findes både god og dårlig forskning – der ikke er noget i selve forskningsbegrebet, som adskiller aktionsforskning fra den generelle definition af forskning.⁵ Aktionsforskningens relativt svage videnskabelige position kan givetvis henføres til det forhold, at aktionsforskningstil miljøet udgør en forholdsvis marginal del af samfundsforskningen og primært har haft sit afsæt i et ganske snævert hjørne, nemlig arbejds- og socialforskningen. Det forholdsvist afgrænsede forskningsfelt har formentlig betydet, at aktionsforskningstil miljøet i Danmark, i for høj grad har haft en selvrefererende karakter, med erfaringsudveksling og debat indenfor en relativ lille kreds af forskere og med for ringe fokus på aktionsforskernes ansvar for at opfylde de her nævnte fordringer. At dømme ud fra debatter internt mellem aktionsforskere i Danmark, har der dog været en stigende erkendelse af nødvendigheden af at dele viden og erfaringer med andre forskningsmiljøer, såvel som med en bredere kreds af praktikere og forvaltere. Med introduktionen af aktionsforskningen på naturområdet er der til og med åbnet op for en bredere kommunikation på tværs af forskellige forskningsmiljøer end hidtil set.

Normativitet og magt

Forskningsfeltets deltagelse og dermed den demokratiske fordring er en grundlæggende hjørnesteen ved aktionsforskningen generelt [Gaventa & Cornwall, 2001] og udgør kernen i Omvendt Particpation. Eftersom demokrati og borgerinddragelse har været relativt højt på den politiske dagsorden de seneste år, burde dette da heller ikke give anledning til problemer. Men fordi der er tale om ideologisk forankrede begreber, findes der mange forestillinger om, hvad demokrati og deltagelse er. Som aktionsforsker er man imidlertid

⁵ Definition af forskning fra Den Store Danske Encyklopædi, elektronisk udgave 2004: "Systematisk videnskabelig undersøgelse af et emne. Formålet med videnskabelig tænkning og forskning er den videst mulige erkendelse af alle tilværelsens aspekter. I forskningsprocessen anvendes en stringent metode, hvor der lægges afgørende vægt på, at den erkendelse, der søges, kan begrundes eller bevises."

nødt til at forholde sig stringent og reflekterende til begrebsdefinitionen, ikke mindst når aktionsforskningen eksplicit anvendes til at udvikle et brugbart alternativ til en demokratisering af naturforvaltningen.

I store dele af aktionsforskningen er dialogen central. Med dialogen og deltagelsen har aktionsforskeren bekendt sig til en styrkelse af det, man kan kalde den deltagerorienterede og deliberative demokratiforståelse [Eriksen & Weigård, 2002]. Pointen ved anlæggelsen af et dialogorienteret perspektiv i forskningen er forventningen om, at det er muligt at etablere viden om nye samarbejdsformer, hvor politikere, borgere og planlæggere tilsammen afklarer de mål, som samfundet arbejder hen imod. En sådan tilgang kan også beskrives som et forsøg på at myndiggøre borgerne, i den forstand at myndiggørelsen dels betragtes som et produkt af, at borgerne tages alvorlige og får det nødvendige rum at tale og handle indenfor, dels som et produkt af den dannelse, der følger med det fælles ansvar.

Myndiggørelsen refererer således ikke blot til en politisk myndiggørelse, men også til en bredere demokratisk lære- eller dannelsesproces, hvor udgangspunktet er, at demokratiske kompetencer og de bedste løsninger ikke nødvendigvis er noget, man har, men derimod noget der tilegnes gennem aktiv og gensidig dialog imellem eksperternes analytiske viden og lægmenneskers sociale og kulturelle orienteringer. Antagelsen er m.a.o., at borgerne gennem aktiv og jævnbyrdig deltagelse øger deres demokratiske identitet og selvbevidsthed og kommer ud af rollen som tilskuere, hvis problemer og løsninger klares af eksperterne.

I aktionsforskningens optik, indebærer en demokratisk naturforvaltning af et lokalområde, således, at de lokale borgere spiller en afgørende rolle i den idemæssige og praktiske udformning af den naturpolitik, som bærer naturforvaltningen, ligesom de også i væsentlig grad må have ansvar for selve forvaltningen [Nielsen & Nielsen, 2003].

Kompleksiteten i aktionsforskerens demokratiforståelse er imidlertid i sig selv vanskelig at formidle og er henvist til selve handlingen. Herved forbliver den bagvedliggende samfundsanalyse ofte implicit og dermed skjult for de fleste aktører i det empiriske forskningsfelt, hvilket i sig selv kan give anledning til problemer i forhold til andre demokratiopfattelser og forståelser af borgernes samfundsmæssige muligheder og roller. I aktionsforskningsprojekterne på naturforvaltningsområdet har løsningen på normativitetsspørgsmålet været en inddragelse af offentligheden. I den forstand kan man derfor sige, at der i dele af aktionsforskningen gøres forsøg på en bredere politisk legitimering af ideer og løsningsforslag. Dette rejser imidlertid mange nye spørgsmål, som det vil være nødvendigt at tage op, eksempelvis, hvad der konstituerer offentligheden.

Et andet problem ved aktionsforskerens bekendelse til den deliberative demokratiforståelse og den deraf følgende fokusering på det helt konkrete, er spørgsmålet omkring de institutionelle og økonomiske magtforholds betydning. Selvom det med afsæt i aktionsforskningen i et vist omfang er lykkedes at skabe ny viden om mulighederne for en fornyelse af det lokale politiske liv på civilsamfundsniveau, må det samtidig konstateres, at det indtil videre ikke er lykkedes at skabe finde åbninger for de institutionelle forandringer og strukturelle ændringer der også er nødvendige, hvis der skal ske en reel styrkelse af det deliberative demokrati. Da aktionsforskningen jo per definition er forandringsorienteret, er det naturligvis problematisk, hvis forandringerne udebliver. Man kan da også med rette sige, at aktionsforskningens fokusering på det helt konkrete, samtidig med at være en styrke, også er en svaghed, og at forskerne på dette felt er nødt til i højere grad end hidtil at fokusere på systemernes rolle.

Inden for den offentlige administration støder intentionerne om en demokratisering af naturforvaltningen mod barrierer, som f.eks. en modvilje i større eller mindre dele af

embedsværket og frygt for at afgive magt og ansvar. Også i dele af erhvervslivet eksisterer der en modvilje mod at indgå i sådanne demokratiske eksperimenter. På naturforvaltningsområdet har der f.eks. været en træghed fra dele af landbruget mod at indgå i diskussioner med andre borgere om etableringen af visioner for fremtiden. For aktionsforskeren er der således en række strukturelle og institutionelle barrierer, som hun på den ene eller anden måde konfronteres med og derfor er nødt til at forholde sig til. Aktionsforskningen har kun i begrænset omfang taget denne problemstilling op, hvilket må henføres til to grundlæggende forhold. For det første har danske eksperimentelle aktionsforskere haft en grundlæggende skepsis mod at indgå i samarbejder med offentlige myndigheder og institutioner. Dette hænger ikke mindst sammen med den omstændighed, at nyetablerede dialogformer er sårbare overfor en for tidlig inddragelse af de økonomiske og institutionelle magtforhold.

For det andet har aktionsforskningen traditionelt ikke sigtet på handling og forandring på det administrative og institutionelle niveau – eller det niveau, som inden for aktionsforskningen er blevet benævnt som "tredje persons niveauet".⁶ En sådan form for aktionsforskning indebærer en stillingtagen til magtspørgsmålet og ikke mindst spørgsmålet om, hvordan magten på institutionelt niveau engageres, motiveres og gradvist transformeres. Erfaringerne fra naturforvaltningsområdet viser, at der er al mulig grund til at sætte fokus på lige netop denne magts transformering. Aktionsforskningens problem i forhold hertil er imidlertid, at den har haft en tendens til at ignorere lige netop dette spørgsmål, fordi det i en vis udstrækning har været tabuiseret:

"Over the past 50 years, however, most action research communities have been virtually allergic to 'power'. Assuming that exercises of power are inherently unilateral and therefore contrary to visions of voluntary, mutual decision-making. This 'allergy' to power has been sustainable only because action researchers have typically worked outside organizations (but this position has also serverly reduced the potential influence of action research)". [Torbert, 2001, p 256]

⁶ William R. Torbert er den, der først og fremmest har udarbejdet den begrebslige tredeling første-, anden- og tredjepersonsforskning. Mens anden persons forskning forudsætter og samarbejder med første-person forskningen, er kendetegnende ved en succesfuld tredje persons forskning, at det er en aktionsforskning, som orienterer sig mod ledelses praksisser. Denne ledelse (som ikke nødvendigvis er synonym med en organisations eller institutions øverste udøvende myndighed, hovedbestyrelse eller ledelse), skaber i overensstemmelse med tredjepersonsforskningen nogle organisatoriske betingelser, hvor stadigt flere af medlemmerne frivilligt tilslutter sig en første- og anden persons forskning og derigennem deltager i den distribuerede ledelses tredje persons forskningspraksis. Første, anden og tredje persons forskningen genererer, kræver og forstærker på den måde gensidigt hinanden, fordi de hver og især lægger op til snarere end afviser transformationen af den personlige, relationelle og organisatoriske skala. Sådanne organisatoriske betingelser tager afsæt i et slags organisatorisk design – en slags 'frigørende principper', hvor ledelsen lige så vel som andre medlemmer er genstand for transformation. På den måde lægges der op til en treleddet læringsproces (triple-loop learning) som ikke alene transformerer den enkeltes kortsigtede taktikker (single-loop learning) eller bredere forandring af fremtidige livsstrategier (double-loop learning), men en transformering af selve visionen og opmærksomheden [Torbert, 2001: 250-260]

I den internationale aktionsforskning⁷ ser man en stigende fokusering på det makroinstitutionelle felt. Inden for dansk aktionsforskning forekommer denne makroinstitutionelle orientering imidlertid endnu ikke at være særlig udbredt. Tværtimod forekommer der stadig at eksistere en forskningsmæssig prioritering af læringens og dannelsens spredning på mikroniveau, og en tiltro til eksperimentets implicite 'opfordringsrelation', som spreder dialogen ud over det felt, som eksperimentet finder sted indenfor. I den forstand forekommer den kritisk-utopiske aktionsforskning mere at følge det klassiske eksperiments form, i forhold til hvilket, aktionsforskning på makro-niveau kan forekomme som den fuldkomne antitese. Mens eksperimentet i sin klassiske form er en højt koncentreret indsats på et enkelt lille område, spænder aktionsforskning på makroniveau sig over et større samfundsmæssigt felt, med mange flere aktører og processer involveret. Komplexiteten forstærkes desuden i det omfang, lovgivningsinitiativer måtte være involveret.⁸

I det omfang aktionsforskningsprojekter virkelig skal bryde de eksisterende barrierer i forhold til at give borgerne en reel stemme i forhold til systemverdenen, indebærer det forsøg med udviklingen af en offentlig institutionel kapacitet, som kan rumme afgivelsen af magt og ansvar. Den demokratiske identitet får først rigtig substans og indhold, når borgerens motivation for at omsætte ressourcer og muligheder, suppleres med reelle handle- og indflydelsesmuligheder. Dermed ligger der også en udfordring i at løfte de innovative orienteringer op på et højere institutionelt niveau, hvilket leder til spørgsmålet om aktionsforskningens evner og rækkevidde i forhold til genereringen af sådanne.

Spredningsidealet

Aktionsforskningen bygger på det eksemplariske princip, hvori der ligger en implicit forestilling om at aktionsforskningen danner afsæt en spredning af erfaring og handling. Den spredningsforestilling, som ikke mindst arbejdslivsforskningen har haft som sit afsæt, udviklede sig i første omgang indenfor 1970'ernes norske aktionsforskning. De sociale eksperimenter, som fandt sted her, afveg kraftigt fra tidligere laboratorieinspirerede forsøg,⁹ idet den mest markante modifikation ved de nye eksperimenter var den nye lokalisering af eksperimentet i en samfundsmæssig kontekst. I modsætning til tidligere eksperimenter, som mest af alt kunne defineres som 'videnskabelige' begivenheder, kunne de nye sociale eksperimenter også defineres som 'politiske' begivenheder med tilknytninger til en bredere debat om arbejdsmarkedets praksisser og det industrielle demokrati [Toulmin & Gustavsen, 1996].

Denne modifikation gav anledning til en lang række overvejelser, og en af disse gjaldt ikke mindst overvejelser om det, som blev formuleret som 'spredningsproblemet'. Det, man

⁷ Ud over William R. Torbert fremhæves denne nødvendighed er bl.a. Hilary Bradbury og Björn Gustavsen. Hilary Bradburys opmærksomhed over tredje persons forskningen orienterer sig mod det, der også er denne artikels specifikke emne – demokratiseringen af naturbeskyttelsen, men gør dette med specifikt fokus på ledelsesniveauet i store naturinteresseorganisationer. Hendes opfattelse af aktionsforskningen i den henseende er, at lige netop denne forskningsorientering kan være at stor værdi i forhold til kapacitetsopbygning for, og i studiet af bæredygtig udvikling, såfremt den formår at forbinde handlinger på det mikro-interpersonelle niveau med mere makro-institutionelle strukturer. Med afsæt i sit eget arbejde demonstrerer hun, at udviklingen af interpersonelle dialogkompetencer er vigtigt i forhold til skabelsen af nye handlingsmønstre blandt interesseorganisationer i retning af en bæredygtig udvikling, og at ændringer på mikro-niveau dermed m.a.o. kan ændre et systems makro-dynamikker.

⁸ Dette var f.eks. tilfældet inden for den norske arbejdslivsorienterede aktionsforskning, som var involveret i udarbejdelsen af den norske arbejdsmiljølovgivning i 1977, og som derfor agerede på højt politisk plan.

⁹ Disse tidlige forsøg fandt sted på Tavistock instituttet i London.

kunne konstatere var dels, at spredning, ude i "det virkelige liv" afhang af langt flere kommunikationsformer, netværk og forbindelser end de videnskabelige kommunikationskanaler, som udgjorde laboratorieeksperimenternes spredningsform. Dels, at spredning var en vanskelig affære, som krævede mange overvejelser og eksperimenter. Således registrerede man også, at den formodede spredning ofte ikke fandt sted, hvoraf en af hovedforklaringerne efterfølgende er blevet påpeget som værende den eksperimenterende metodes iboende dualisme mellem forandring og spredning:

"Paramount here is the experimental methodology as such. To perform an experiment, even in the field, it is necessary to draw the clearest boundaries possible between 'the place where the experiment occurs' and its surroundings. These boundaries, however, become a problem when the experiment has been conducted and diffusion is to take place, because the boundary then starts to function as a fence, giving rise to encapsulation and fish-bowl effects"
[Gustavsen, 1996, p 12]

Denne dualisme er efterfølgende blevet afvist til fordel for et syn på forandringen og spredningen som to aspekter af én og samme proces, og der, hvor dette kommer til udtryk, er bl.a. i forbindelse med en række aktionsforskningsprojekter på det makroinstitutionelle niveau.¹⁰ Sådanne projekter har betydet, at aktionsforskningen har overskredet sine egne grænser, og lige netop dette er vigtigt, hvis aktionsforskningen skal kunne udfordre andre metoders monopolisering af videnskabsfeltet. Spredningsproblematikken eksisterer imidlertid ikke alene i forhold til det makroinstitutionelle niveau. Den eksisterer også i forhold til mobiliseringen af borgerne på mikroniveau. Ud over eksistensen af en overordnet politisk vilje, er en væsentlig forudsætning for den demokratiske dannelse, at folk rent faktisk *deltager*. Netop dette aktive element i borgerinddragelsen har vist sig problematisk i forhold til ønsket om at sikre en bred repræsentativitet. I forbindelse med borgerinddragelseseksperimenter i naturforvaltningen forekommer ofte det fænomen, at det er lokalsamfundets elite – de ressourcestærke, ofte midaldrende, faglærte, akademikere eller andre mellem- eller højtuddannede individer, der deltager, mens der er et bemærkelsesværdigt fravær af andre grupper – kvinder, ufaglærte, etniske minoriteter og børn og unge. Reelt har borgerinddragelseserfaringerne på naturforvaltningsområdet da også vist, at det har været svært at få et bredt befolkningsudsnit inddraget. Deltagerne har i vid udstrækning været de, som i forvejen har været aktive indenfor forskellige interesseorganisationer, mens der har været en markant mangel på andre grupper. Disse praktiske erfaringer står i konkret kontrast til den anvendte aktionsforsknings teoretiske ideal. Den opfordringsstruktur, der specifikt er indlejret i Omvendt Participation, inspirerer ideelt set til udviklingen af en demokratisk kultur, som også indbefatter de befolkningsgrupper, som traditionelt ikke er aktive i lokalpolitiske spørgsmål. Hensigten med den kritisk utopiske arbejdsmåde er netop spredningen af en demokratisk bevidsthed gennem de afledte netværksdannelse, som værkstedsforløbene ideelt munder ud i. I sin ideelle form danner fremtidsværkstedet afsæt for det offentlige rum, som, på tværs af lokalsamfundets forskellige lag, spreder sig som en politisk demokratisk kultur udtrykt gennem konkrete fællesinitiativer og en fælles orientering og ansvarsfølelse for lokalsamfundets natur- og kulturværdier. Med

¹⁰ Den norske arbejdslivsorienterede aktionsforskning involverede sig tidligt i nye aktiviteter som netværksbygning, og var derudover involveret i udarbejdelsen af den norske arbejdsmiljølovgivning i 1977. Aktionsforskningen i Norge agerede hermed på højt politisk plan.

deltagelsens spredning overflødig gør rekrutteringsbegrebet dermed, i teorien, sig selv, fordi processen omformes til en spredningsproblematik. Spørgsmålet er m.a.o. ikke, hvorvidt det lykkes at 'indfange' folk, men om, hvor vidt det lykkes at sprede dialogen. At denne spredning så har svært ved at finde sted i praksis siger noget om de problemstillinger, som karakteriserer et givet felt som naturforvaltningen. Overordnet kan denne problematik sammenfattes i tre problemstillinger: Dels er aktionsforskningen i forbindelse med naturprojekter underlagt nogle tidsrammer, som udgør spredningens (og langsommelighedens) modsætning, dels indebærer naturforvaltningsprojekter nogle andre fysiske rammer end tilfældet med relativt afgrænsede enheder som f.eks. organisationer eller virksomheder, og dels indebærer en vellykket borgerinddragelse en vis lokal sammenhængskraft i form af en allerede eksisterende offentlighed, der er åben overfor idealet omkring deliberativt demokrati

Den "langsommelighed", som er iboende idealet om demokratiske forandringsprocesser, og den konstatering, at demokrati tager tid, kan, uanset denne konstaterings realistiske og reelle forudsætninger have konkrete og praktiske problemer. Dette er ikke alene tilfældet i forhold til de tidsrammer, som planlægningsprocesser er underlagt, men også i forhold til de tidsrammer, som deltagerne forholder sig til ud fra et hverdagsperspektiv. Dette gælder selve arrangementerne, som ideelt strækker sig over flere hele dage og dermed hurtigt kommer til at kollidere med andre gøremål og prioriteringer, samt de langstrakte realiseringsprocesser, som deltagerne ideelt set arbejder videre med som opfølgning på de ideer og forslag, som arrangementerne kaster af sig. I de pågældende pilotprojekter har noget så elementært som tidsfaktoren vist sig at være en helt særlig problemstilling, idet et gentagende argument for den manglende deltagelse har været den konstatering, at deltagelse ville indebære en prioritering af tid. Dette koblet med usikkerheden og mistilliden til den konkrete indflydelse, som en deltagelse rent faktisk måtte have, har afholdt mange fra at deltage. Hvis aktionsforskning skal kunne gøre sig gældende i en lokal kontekst, forekommer det derfor nødvendigt at tage tidsfaktoren alvorligt. Hvis det er svært at få folk til at deltage, siger det bl.a. noget om en stresset hverdag. Tid er en ressource, som skal være tilgængelig for, at aktionsforskning kan lade sig gøre. Er den ikke det, sætter den grænser for deltagelse!

I forhold til ønsket om spredning er aktionsforskningen yderligere nødt til at forholde sig til det forhold, at konteksten i naturforvaltningsregi omhandler *hele* lokalsamfund, og dermed har en anden karakter end det traditionelle udgangspunkt for dansk aktionsforskning; arbejdslivet og dertil knyttede relativt afgrænsede virksomhedsenheder. Det fænomen, at spredning afhænger af et hav af kommunikationsformer, netværk og forbindelser, gælder ikke mindst i en situation, hvor man arbejder i en lokalsamfundskontekst. En sådan kontekst indeholder specifikke historiske betingelser, komplekse strukturer og indbyrdes magt- og modsætningsforhold, som kan virke mere uoverskuelige end f.eks. en virksomhedskontekst, og sætter dermed også nogle andre betingelser for participationen. Dette implicerer ikke mindst et offentlighedsbegreb og dets forudsætninger i et pågældende lokalsamfund.

Erfaringerne fra de pågældende pilotprojekter viser, at spredningsidealet nødvendigvis må ses i lyset af det pågældende lokalsamfunds demokratiske forudsætninger. Borgerinddragelse forudsætter, at der *er* et lokalsamfund i form af en allerede eksisterende offentlighed og lokal sammenhængskraft, der er i stand til at bære en demokratisk tankegang. I flere af de pågældende pilotprojekter har denne forudsætning vist sig at være en mangelvare, hvilket konkret er kommet til udtryk ved, at særligt magtfulde grupper har sat sig på den offentlige meningsdannelse. Konsekvensen har

været, at 'det store tavse flertal' har vurderet det for nyttesløst eller direkte risikabelt at blande sig i forhold til de omkostninger, som dette måtte have for den fremtidige tilværelse som borger i et lokalsamfund. Den personlige cost-benefit analyse, som den enkelte, måske ellers interesserede borger, har måttet opstille for sig selv, har været vurderingen af tab og gevinst ved deltagelse. Hvis risikoen ved at markere sig i den offentlige debat indebærer risikoen for social eksklusion eller andre former for social kontrol, lægger det en dæmper på motivationen for at blande sig.

I forhold til spredningsidealet forekommer det altså nødvendigt, at aktionsforskningen også i langt højere grad forholder sig til de rammer, som hverdagen og lokalsamfundet sætter for deltagelsen. Det er ikke tilstrækkeligt at dertil relaterede problemstillinger står i centrum i det erkendelsesteoretiske sigte. De må også tænkes praktisk ind i såvel de rekrutteringsprocesser, som forekommer at være nødvendige, som i tilrettelæggelsen af deltagelsens konkrete design. Dette gælder i forhold til tidsspørgsmålet og i forhold til magtspørgsmålet på mikroplan.

En måde at tage tidsspørgsmålet alvorligt på kunne være i langt højere grad at tilpasse deltagelsesmetoderne, så de harmonerer med et fortravlet hverdagsliv. Dette kunne indebære, at man i langt højere grad lod deltagerne selv have indflydelse på deres deltagelsesforløb, således at dette var mere i overensstemmelse med de rammer, som hverdagslivet sætter for deltagelsen.

En måde at tage magtspørgsmålet på mikro-plan alvorligt kunne være, at aktionsforskeren i langt højere grad gør sig klart, *hvad* det er for et samfund, man vil lave forandringsorienterede processer i. Den store fokusering på processen frem for konteksten indebærer ofte, at denne samfundsanalyse udebliver. En kritik, som med rette kan rettes mod aktionsforskningen i denne henseende, er derfor den samme kritik, som kan rettes overfor den tidligere omtalte 'allergi' overfor den institutionelle magt. Problemet er måske netop, at magten opfattes som unilateral. Denne opfattelse indebærer nemlig en simplificeret opfattelse af magtudøverne som alene værende lokaliseret på det makroinstitutionelle niveau, mens de mennesker, der er genstand for magten, befinder sig på det lokale niveau.¹¹ En sådan opfattelse må nødvendigvis føre til en blindhed overfor et mere relationelt magtbegreb, som også rummer de interne kampe, uligheder og undertrykkende hierarkier, som denne lokale kontekst indeholder, og som i sidste instans modarbejder spredningsidealet.

Med henblik på en styrkelse af det deliberative demokratis realiseringsmuligheder, forekommer et vigtigt ærinde for aktionsforskningen anvendt på naturforvaltningsområdet, dermed også at være et øget fokus på de processer, og ikke mindst de eksklusionsmekanismer, som foregår udenfor deltagelsens kerne. Anvendt indenfor et felt som naturforvaltningen bør fokus m.a.o. ligge lige så meget på dem, der ikke er med i de synlige netværksdannelser, som på dem, der er. Deltagelsesprocesserne bliver først rigtig interessante, idet de sammenholdes med processerne udenfor - i det resterende civilsamfund i form af synergieffekten mellem de forskellige niveauer. En sådan tilgang indebærer imidlertid en langt mere diffus magtopfattelse, hvor alle individer principielt opfattes som magtudøvere.¹² Det indebærer også en anden samfundsanalytisk tilgang til

¹¹ Denne kritik rettet mod mange participationsmetoder er ikke mindst blevet fremført af Uma Kothari [Kothari, 2001].

¹² Det magtbegreb, som præsenteres her, er inspireret af Foucault. Ud fra en foucaulsk optik kan magt ikke bare beskrives som repression og tvang. Den må i stedet betragtes ud fra den sociale og kulturelle praksis. I den forstand indebærer underordning både frihed og tvang, idet magten både arbejder i form af underordning og subjektivering. Man både konstitueres og konstituerer sig selv som subjekt ud fra en social

den kontekst, man arbejder indenfor og et mere direkte opsøgende fokus på "det store tavse flertal", som befinder sig uden for deltagelsens formaliserede diskurs. I forhold til disse 'ydre' uformelle diskurser, trænger følgende spørgsmål sig på:

- Bliver de, som ikke er direkte med i de formelle deltagelsesprocesser, marginaliseret i processen, eller er der en afsmittende effekt fra det offentlige rum, således at de via andre netværk alligevel er med i et offentligt rum?
- Sker der dannelsesprocesser på andre niveauer og i andre former for netværk end de umiddelbart synlige, hvilke niveauer og former for netværk, er der i givet fald tale om, og er den manglede deltagelse måske et udtryk for en modstand og/eller kritik af eksisterende magtforhold?

Hvis det sidste er tilfældet, bliver det væsentligt at fokusere på, hvilke sociale kræfter og ressourcer, som ligger hos de "tilsyneladende" passive og hvilken evt. kritik passiviteten udtrykker. Hvis det ikke er tilfældet, bliver det interessant at finde ud af, om og i givet fald hvordan sådanne ressourcer kræfter kan mobiliseres. En måde at tage dette alvorligt på kunne være i lang højere grad at tage stilling til faktorer som alder, køn, social status og etnisk tilhørsforhold – ikke alene i forhold til tidsspørgsmålet, men også i forhold til formgivningen af selve deltagelsesarrangementerne.

Sårbarhedsproblematikken

Den sidste centrale problemstilling, som vi har valgt at fokusere her, er "sårbarhedsproblematikken". Med begrebet "sårbarhed" refererer vi overordnet til to forhold. Det ene forholder det, at aktionsforskningen i langt højere grad end andre forskningsprocesser, er underlagt en lang række ubekendte præmisser i processen, som tilsammen bestemmer forløbet og udfaldet af forskningen, herunder om den overhovedet kan gennemføres. Denne type sårbarhed kan man kalde for den "processuelle sårbarhed". Det andet forhold, vi referer til, er den sårbarhed, man oplever som forsker og som er afledt af, at man som aktionsforsker forlader en beskyttet position som iagttagere, og bringer sig selv direkte i spil med feltets aktører. Denne form for sårbarhed kan man kalde for den "forskerrelaterede sårbarhed". Fælles for begge typer sårbarhed er dog, at de næsten altid er vekselvirkende.

Den processuelle sårbarhed relaterer sig som nævnt til selve procesforløbet. Undersøgelserne er, ud fra et aktionsforskningsperspektiv, på mange måder lige så vigtig som specifikke resultater. God aktionsforskning vokser frem over tid i en udviklingsproces, hvor aktørerne udvikler nye videnskompetencer gennem praksis. Men det kræver, at processen bliver holdt ved lige, og at der overhovedet er motivation blandt deltagerne til at medvirke i selv-refleksive processer, som rækker ud over den traditionelle tidsbegrænsede møde-deltagelse. Langstrakte processer er meget afhængige af, at der er vilje og motivation til engagement, og i hverdagens kompleksitet kan et sådant engagement meget hurtigt støde ind i barrierer. Igen kan tidsfaktoren trækkes frem, men også de tidligere omtalte barrierer, som relaterer sig til meningsdannelsen i det offentlige rum, udgør delelementer af denne kompleksitet. Hvis deltagerne vurderer, at de har mere at tabe end at vinde ved at indgå i et længerevarende deltagelsesforløb, kan det i sig selv

praktik. Derfor er magten intet andet end dens udøvere, og den findes overalt. Det går ikke at søge den i noget centrum, idet den skabes hele tiden og alle vegne gennem hverdagens mikromekanismer [Minson 1985:44f]

være en logisk grund til enten slet ikke at deltage eller melde sig ud af et deltagelsesforløb undervejs.

Som aktionsforsker er der en stor risiko for, at igangsatte udviklingsprocesser kuldsejler – eller måske aldrig rigtigt kommer i gang pga. manglende finansiering, manglende støtte eller tiltro til projektet fra nøglepersoner eller fra store dele af feltet, forvriddning af magtrelation på grund af for tidlig inddragelse af økonomiske eller institutionelle interesser osv. osv. Det spørgsmål, som derved melder sig, er, hvor vidt sådanne kuldsejlede processer er interessante ud fra et forskningsperspektiv. De vil som regel sige noget om de barrierer, som frihedssættende participationsformer er underlagt, men de vil ikke leve op til det, der var det egentlige ideal, nemlig at skabe betingelser for en social forandringsagenda og dermed ændre situationen hos gruppen, organisationen eller det pågældende samfund i retning af en mere selvhjulpne og frigjort tilstand. Dette er ærgerligt for selve processen og de bagvedliggende (gode) intentioner, men det gør også forskerpositionen udsat. Overskridelsen af objektivitetsfiguren påvirker den empiri, som forskeren tager afsæt i, i sin egen skrivende proces. Det handler ikke om alene at 'få noget i kassen' men om at skabe en fælles orientering. Med afsæt i aktionsforskningens idealer bliver spørgsmålet dermed, om forskning uden et procesforløb har nogen berettigelse. Hvis ikke, kan man – sat på spidsen – ende op i den situation, at man som forsker ikke har nogen forskningsgenstand, fordi processen og den fælles orientering udebliver. Alternativt er man nødt til at forholde sig til en ændret problemstilling, således at det, man ender op med at forske i, hovedsageligt er de begrænsninger, som demokratiserede videnskabelsesprocesser er underlagt frem for de muligheder, som en sådan demokratisering måtte indeholde. Som aktionsforsker er man meget "proces-afhængig", og dette kan skabe problemer i forhold til den empiri-indsamling og den resultatfokusering, som også aktionsforskningen er underlagt, når den arbejder inden for rammerne af deadlines og eksterne bevillinger.

En anden problemstilling som tager afsæt i selve processen, men som leder over i den forskerrelateret sårbarhed, er de personlige udfordringer aktionsforskeren konfronteres med i sit arbejde. Uanset idealet om at forskningsfeltet på sigt skal være selvhjulpne, er deltagelsesprocesser i høj grad afhængige af forskeren som 'procesmanager'. Forandringsprocesserne beror på forskerens indsats og evne til at 'holde gryden i kog'. Dette kan være en stor, og til tider måske for stor udfordring, ikke mindst for den mindre garvede aktionsforsker, både når det gælder organisering, personligt overskud, analytisk evne osv. osv.

I praksis stiller aktionsforskningen store krav til forskerens administrering af sin egen tid, samtidig med at det kan være vanskeligt – selv kortvarigt – at trække sig ud af et forløb, særligt hvis man er den eneste forsker i det pågældende projektforsløb. Når processerne i feltet er sat i gang, kører de, og da aktionsforskning handler om gensidig videnskabelse og om at lære og opdage sammen med andre, griber det dybt ind i forskerens prioriteringer og hverdagsliv. Det spørgsmål, som hele tiden presser sig på, er spørgsmålet om, hvornår nok er nok. Hvornår har man gjort en fyldestgørende indsats, så man kan give slip på subjekt/subjekt relationen og trække sig tilbage fra feltet og alene påtage sig den skrivende og dermed også objektiviserende forskerrolle? Dette spørgsmål bliver også hurtigt et moralsk og etisk spørgsmål. For hvornår kan man med moralen og etikken i behold træde et skridt tilbage og overlade processen til deltagerne selv? Kan man overhovedet det, f.eks. når man har med samfundsgrupper at gøre, som socialt eller politisk er marginaliseret?

Et tilsvarende etisk spørgsmål kan rejses i forhold til de forskningsetiske fordringer om åbenhed og transparens i forhold til f.eks. offentligheden. Er det f.eks. rimeligt at udelukke pressen fra processerne for at beskytte deltagerne og forløbet, indtil det er tilstrækkelig konsolideret, med risiko for at der skabes myter om, at der foregår noget odiont og måske truende? I designfasen er det måske muligt at forberede sig på sådanne problemer, men i den konkrete situation, når journalisten og pressefotografen rent faktisk står der, måske oven i købet indbudt af en eller flere af deltagerne selv, kan det være svært at forsvare en forberedt holdning.

På det personlige plan stiller aktionsforskningsprocesser store krav til den enkelte forsker. Forskeren skal – som allerede nævnt tidligere – være i stand til at fastholde sin forskningsmæssige integritet, samtidig med at hun/han skal have overskud til at håndtere pludselig opstående situationer, skabe tillid og opbygge troværdighed, samt begå sig blandt ofte mange forskellige aktører, hver med deres særlige udtryk, interesser og holdninger. Alt dette møder aktionsforskeren, samtidig med at alle de organisatoriske opgaver skal løses og måske samtidig med eksistensen af en lurende frygt for at processen ikke kan gennemføres tilfredsstillende for forskeren eller for de øvrige deltagere, med hvad der deraf kan følge af bebrejdelser og personlige omkostninger i forhold til prestigetab, karriereforsøg etc. etc. Aktionsforskerens erfaring, personlighed og egen følelsesmæssige situation får hermed en anden og mere afgørende betydning end i mange andre forskningsmetoder, hvor det enten er nemmere at dække sig ind bag metoden, eller trække sig tilbage.

Sidst men ikke mindst stiller aktionsforskningen særlige krav til analytisk evne og parathed. Et godt aktionsforskningsforløb er kendetegnet ved konstant refleksion over processen og ved løbende tilpasninger og forberedelser. Dette kræver igen overblik og overskud, samt en god portion erfaring.

Et nærliggende svar på de problemer, der her er henført til sårbarhedsproblematikken vil – af hensyn til kvaliteten af forskningen, af hensyn til, og af respekt for feltet og feltets aktører, samt af hensyn til aktionsforskeren selv – være etableringen af en fordring om kollektivitet i forskningen. Via en kollektiv forskningsproces, som bl.a. indebærer, at aktionsforskningsprojekter altid foregår som et samspil mellem flere forskere med fælles ansvar for forskningsdesign, organisering, forløb, analyser og opfølgning, vil de til sårbarhedsproblematikken knyttede risici formentlig kunne mindskes.

Aktionsforskningens potentiale

Som nævnt i indledningen er det vores opfattelse, at aktionsforskningen fortjener en mere fremtrædende plads end den har i dag. Dette er sagt uden nogen form for lefleri, men i en stigende erkendelse over tre-fire år – begyndende med stærk skepsis – af, at løsningen på flere af de samfundsmæssige problemer vi står overfor, kun kan skabes via sociale eksperimenter i skala 1:1. Dette gælder ikke mindst i forhold til den sociale og politiske marginalisering og erosion, der i disse år sker af forskellige befolkningsgrupper i kølvandet på globaliseringen og markedsgørelsen af større og større områder af borgerens privatsfære og af civilsamfundet. Fra en stor del af det politiske spekter, samt fra samfundsforskere generelt, advares der mod at lade stå til, og der efterspørges nye svar og løsninger på samtidens problemer. Indenfor vores eget genstandsfelt – planlægningen og forvaltningen af natur- og miljøressurser – har der eksempelvis siden begyndelsen af 1990'erne været en voksende interesse, både blandt forskere og myndigheder, for udviklingen af ny viden og nye erfaringer, som i praksis kan bidrage til mere involverende og demokratiske løsninger på samfundsmæssige problemer. Denne interesse er ikke

aftagende, men derimod er der en stigende erkendelse af – også internationalt – at varige løsninger ikke længere kan skabes i enrum af planlæggere eller i et korporativt politisk samspil mellem politiske og/eller økonomiske magtinteresser. Varige løsninger på samfundsmæssige problemstillinger er mere og mere blevet afhængige af, at vi formår at finde nye måder at inddrage borgerne i den offentlige planlægning og forvaltning. Nytænkende eksperimenter med nye og reelt borgerinvolverende planlægningsformer findes i dansk og internationalt regi inden for den eksperimentelle aktionsforskning. Når aktionsforskningen er særlig velegnet til at skabe ny viden og forandring i planlægningsprocesser, skyldes det ikke mindst, at aktionsforskningen – forskellige positioner til trods – grundlæggende sigter på at koble bevidstgørelse, frigørelse og forandring. Siden 1940'erne har aktionsforskningen været orienteret mod ressourceopbygning af svage grupper i samfundet, og aktionsforskningen har især indenfor den kritisk-utopiske aktionsforskning søgt at udfordre traditionelle magtforhold med deltagende vidensstrategier [Gaventa & Cornwall, 2001]. Aktionsforskningen er en forskningsmetode med en social forandringsagenda, som det med de beskrevne samfundsmæssige udfordringer, vil være nærliggende i højere grad at tage alvorlig og inddrage i samfundsforskningen. En forudsætning for, at dette sker, er dog, at aktionsforskningen mere metodeteoretisk skærper blikket indad og går ind i en systematisk dialog med det øvrige forskningsmiljø. Vi har i denne artikel peget på nogle af de problemstillinger, vi som relativt uerfarne aktionsforskere har erfaret, og som vi mener, det er nødvendigt at aktionsforskerne mere eksplicit forholder sig til.

Referencer

- Argyris**, C. and **Schön**, D. (1996) *Organizational Learning II*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Bradbury**, Hilary. *Learning with The Natural Step* i: **Reason**, Peter & **Bradbury**, Hilary (eds.) (2001) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practice*. p. 307-313 London: SAGE Publications Ltd.
- Eriksen**, Erik Oddvar & **Weigård**, Jarle (2002): *Kommunikativt demokrati* (Hans Reitzels Forlag).
- Gaventa**, John and **Cornwall**, Andrea. *Power and Knowledge* i **Reason**, Peter & **Bradbury**, Hilary (eds.) (2001) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practice*. p.70-80 London: SAGE Publications Ltd.
- Gustavsen**, Bjørn (1996) *Development and the Social Sciences: An uneasy relationship* i: Stephen Toulmin & Bjørn Gustavsen (eds.) *Beyond Theory - Changing organizations through participation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Gustavsen**, Bjørn. *Theory and Practice: the Mediating Discourse* i **Reason**, Peter & **Bradbury**, Hilary (eds.) (2001) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practice*. p. 17-26 London: SAGE Publications Ltd.
- Habermas**, Jürgen (1976): *Borgerlig offentlighet*, Gyldendal Norsk Forlag, Danmark.
- Hansen**, Hans Peter; **Clausen**, Laura Tolnov (2004): *The Democratic Transformation of Nature Conservation and Public Planning* Paper presented at 3rd Global Conference: *Ecological Justice and Global Citizenship*, Copenhagen, February.
- Hansen**, Hans Peter; **Tind**, Esben & **Clausen**, Tolnov Clausen (2004): *Democracy and sustainability – A challenge to modern nature conservation*, Paper presented at the 11th *International Symposium on Society and Resource Management*, Östersund, Sweden, June.
- Kothary**, Uma. *Power, Knowledge and Social Control in Participatory Development* i: **Cooke**, Bill and **Kothary**, Uma (eds.) (2001) *Participation - The new Tyranny?* London-New York: Zed Books.
- Levin**, Morten and **Greenwood**, Davydd. *Pragmatic Action Research and the Struggle to Transform Universities into learning Communities* i **Reason**, Peter & **Bradbury**, Hilary (eds.) (2001) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practice*. p. 103-113 London: SAGE Publications Ltd.
- Minson**, Jeffrey (1985) *Genealogies of Morals. Nietzsche, Foucault, Donzelot and the Eccentricity of Ethics*. London: Macmillan.
- Nielsen**, Birger Steen & **Nielsen**, Kurt Aagaard (2003). *Natur- og lokalsamfundsudvikling i Halkær Ådal – en rapport fra et aktionsforskningsprojekt om demokratisk naturforvaltning*. Institut for miljø, teknologi og samfund og Institut for uddannelsesforskning. Roskilde Universitetscenter.
- Nielsen**, Birger Steen, **Nielsen**, Kurt Aagaard & Peter Olsén (1999) *Demokrati som læreproces. Industri & Lykke: Et år med Dyndspringeren*. Roskilde Universitetsforlag

Nielsen, Kurt Aagaard og **Nielsen**, Birger Steen: *Kritisk-utopisk aktionsforskning – Demokratisk naturforvaltning som kollektiv dannelsesproces* i Torben Bechmann Jensens og Gerd Christensens (red.) (2005): *Psykologiske & pædagogiske metoder* Roskilde Universitetsforlag.

Nielsen, Kurt Aagaard. *Eksperimentelle metoder og aktionsforskning* i Pedersen, Kirsten Bransholm og Lise Drewes Nielsen (red.) (2004): *Kvalitativ metode: fra metateori til markarbejde*. Roskilde Universitetsforlag.

Pateman, Carole (1970): *Participation and Democratic theory*, University Press, Cambridge.

Reason, Peter and **Bradbury**, Hilary. *Introduction: Inquiry and Participation in Search of a World Worthy of Human Aspiration* i Reason, Peter & Bradbury, Hilary (eds.) (2001) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practice*. p. 1-14 London: SAGE Publications Ltd.

Svennevig, Ingeborg og **Clausen**, Laura Tolnov (2003). *Naturen mellem lokal viden og videnskab* i: Agger, Peder; Reenberg, Anette; Læssøe, Jeppe & Hansen, Hans Peter (red.): *Naturens værdi*. København: Gads Forlag.

Torbert, William R. *The practice of action inquiry* i **Reason**, Peter & **Bradbury**, Hilary (eds.) (2001) *Handbook of Action Research. Participative Inquiry & Practice*. p. 250-260 London: SAGE Publications Ltd.